

”Finns det verkligen skäl för en hårdare kriminalpolitik?”

Idag försöker de politiska partierna att överträffa varandra när det gäller att föreslå höjningar av straffskalorna. Det finns inga gränser längre och det verkar som förslag på hårdare straff generellt skulle vara det enda botemedlet mot gängbrottslighet eller annan brottslighet. Varför kommer de här förslagen upp idag och inte för 20, 30 år sedan, när det dödliga våldet, statistiskt sett, var mer omfattande?

Ökad fängelseanvändning är långt ifrån det universalmedel för att motverka brottslighet, som det politiska etablissemanget tycks tro. De amerikanska forskarna Daniel S Nagin och Joan Petersilia, som belönades med [Stockholmspriset i kriminologi 2014](#), har presenterat resultat som visar att ökad användning av fängelsestraff är ineffektivt och kontraproduktivt när det gäller att få ner brottsligheten. På ett seminarium som arrangerades av Skyddsvärnet och Svenska Fångvårdssällskapet i Stockholm 2015 redogjorde åklagaren [Jonathan Meyer för deras forskning](#). Han hade själv i sitt arbete kunnat konstatera att fängelsedömda ständigt återkom och dömdes på nytt för allt grövre brott. Nagin och Petersilia menar att framförallt unga brottslingar påverkas negativt i fängelsemiljö och den åtgärd som var tänkt att skydda samhället från brottslingar gör dem bara mer brottsbenägna, stigmatiserade och påverkade att begå allt grövre brott. Därför bör fängelsestraff begränsas och bara användas undantagsvis.

Nu kan många invända att det inte går att jämföra den amerikanska situationen med den svenska, eller att jämföra svenska fängelser och kriminalvård med amerikanska. Nej det är riktigt. I USA är fängelsestraff betydligt vanligare och en betydligt större andel av befolkningen sitter i fängelse, så många som en procent av befolkningen (cirka 3 miljoner). Med den fördelningen skulle jämförelsevis cirka 70 000 sitta i

svenska fängelser, istället för de 5-6 000 som är den dagliga beläggningen. En hisnande tanke. Men med höjda straffvärden och fler fängelsestraff, kommer vi alltmer att närma oss amerikansk kriminalpolitik. Är då en sådan inställning acceptabel eller kanske till och med önskvärd? Har brottsligheten gått ner i USA till följd av den stora omfattningen av fängelsestraff? Har det gett resultat? Ja, under vissa perioder har brottsligheten gått ner i USA. För 25 år sedan införde Rudy Giuliani, borgmästare i New York åren 1994-2001, begreppet zero tolerance för brottslighet (Nolltolerans blev ett vedertaget modebegrepp för många företeelser i samhället.) Syftet var att ingripa mot all typ av brottslighet, även den mer bagatellartade: hårt, snabbt och bestämt med möjlighet till punktmarkering av vissa personer med hög brottsbelastning. Det föreföll som om kampanjen gav resultat. Brottsligheten gick ner. Men var det på grund de hårdare tagen eller fanns det andra orsaker? Det visade sig att brottsligheten under försöksperioden hade gått ner inte bara i New York, utan i så gott som hela USA, även i områden där man inte hade hört talas om zero-tolerance. Orsaken kunde hänföras till åldersstatistiken. Färre personer var i brottsaktiv ålder under försöksperioden. En viss marginell effekt kunde dock hänföras till att vissa bostadsområden i New York varit föremål för upprustning, som bland annat medfört att den sociala kontrollen hade ökat.

Nej, någon effekt av sådana aktioner eller långa fängelsestraff har inte kunnat fastslås. Trots 99-åriga fängelsestraff och dödsstraff i USA har man betydligt fler våldsbrott och 5-7 gånger fler mord per capita än i Sverige.

Någon kanske invänder att man borde jämföra Sverige med andra länder än USA och att man bara behöver gå till övriga Europa och våra grannländer för att konstatera att vi i Sverige är sällsynt mjäkiga och överdrivet försiktiga när det gäller rättsskipning. Ja är vi det och skulle det vara orsaken till att vi skulle ha en exceptionellt hög brottsnivå i Sverige? Forskarna Kristina Jerre och Henrik Tham har tittat på [en jämförelse med andra länder i Europa.](#)

För det första har inte Sverige en högre brottsnivå än andra länder generellt. Vi ligger i det avseendet på en slags medelnivå. Likaså när det gäller stränga straff. Sverige sticker inte ut på något sätt. Om vi tittar på två brottstyper, våldtäkt och mord, konstaterar forskarna att Sverige när det gäller våldtäkt ligger på samma straffnivå eller har strängare straff än tolv andra europeiska länder, och vi har mildare straff än fyra andra europeiska länder. När det gäller mord ligger vi på samma nivå eller har strängare straff än nio andra europeiska länder och en mildare straffnivå än elva andra. Kan man då se att de med strängare straff skulle ha färre brott än de som har mildare straff? Enligt forskarna, kan man inte konstatera det, samtidigt som jämförelser mellan länder kan te sig vanskligt. Exempelvis har Sverige i jämförelse med många länder en relativt hög brottsnivå när det gäller våldtäkt. Det betyder dock inte att fler utsätts för våldtäkt i Sverige i förhållande till andra länder, men vi har en strängare lagstiftning, när det gäller sexualbrottslighet. Dessutom finns det anledning att tro att anmälningsbenägenheten är högre i Sverige än i många andra länder. Därför lagförs fler i Sverige. Om man tittar på våra nordiska grannländer kan inte forskningen se någon större skillnad när det gäller brottsnivån eller skillnad i strängare straff. Kriminalpolitiskt förekommer vissa skillnader i det att Danmark har halvtidsfrigivning och livstidsstraffet är kortare i såväl Danmark som Norge.

Det finns dock en brottstyp där Sverige sticker ut. Det är narkotikabrott, där Sverige har strängare straff än många andra länder. Sverige tillhör ett fåtal länder där narkotikaberoendet kriminaliserats, det vill säga bruket av narkotika betraktas som ett brott. 1992 infördes fängelse i straffskalan för bruk av narkotika, bland annat för att polisen skulle få befogenhet att drogtesta personer utan misstanke om drogpåverkan. Detta ledde bland annat till att lagföringar beträffande bruk av narkotika ökade medan lagföringar beträffande överlåtelse minskade i motsvarande

grad. Har de strängare straffen beträffande narkotikabrott gett resultat? Har narkotikamissbruket minskat till följd av den strängare lagstiftningen? Nej, droganvändningen har inte minskat som följd av de hårdare straffen. Däremot har man kunnat se att benägenheten att söka vård för narkotikaberoende minskat sedan bruket kriminaliserats. Allt färre får vård och fler personer med missbruk dör i kölvattnet av de hårdare straffen. Nya uppgifter visar att Sverige har fyra gånger fler dödsfall bland personer med missbruk än övriga Europa. Enligt EU:s narkotikabyrå har Sverige 81 dödsfall per miljon invånare.

En höjning av straffvärden kan få negativa konsekvenser i enskilda fall när det gäller att exempelvis komma åt narkotikamissbruk med vårdinsatser. Det som synes vara lovvärda åtgärder riktade mot en enskild grupp, för att exempelvis få ner gängbrottsligheten, kan få negativa konsekvenser när nya och allt hårdare lagar ska gälla generellt. I den meningen finns litet utrymme för individualprevention. Domstolarna kan inte ta hänsyn till individens särskilda omständigheter, som kan ses som förmildrande och det som egentligen lett fram till brottet. Det finns exempel på att personer som är drogberoende utnyttjas av kriminella grupperingar att gömma vapen mot att de förses med droger. Efter tillslag från polisen åtalas personen med missbruk med brottsrubriceringen grovt vapenbrott. Även om det i ett sådant fall föreligger en utredning om kontraktsvård, det vill säga en rekommendation att döma till vård i stället för fängelse i syfte att komma till rätta med drogproblem och därmed orsaken till brottet, kan inte detta genomföras på grund av för högt straffvärde. Domstolen blir bunden av straffvärdet och kan därför inte utdöma kontraktsvård. Grovt vapenbrott är ett allvarligt brott, som måste beivras, men blir straffvärdet för högt kan det få sådana här konsekvenser för individen. Är brottslingen medveten om straffvärdet när hen begår brottet? Avstår hen att begå brottet då hen får klart för sig att straffvärdet har

höjts med några månaders fängelse? Med andra ord fungerar avskräckning från att begå brott?

Inget område när det gäller orsaken till kriminalitet torde vara mer utforskat. All kriminologisk forskning visar att avskräckning inte har någon effekt på brottsnivån. Det finns ingen vetenskaplig artikel som påvisar att hårdare tag minskar brottsligheten. Ändå travar politikerna på i samma fotspår med envishet år efter år, decennium efter decennium. Inom alla samhällsområden strävar man efter att använda så effektiva metoder som möjligt, som stöder sig på forskningsresultat. Kriminalpolitiken utgör ett undantag från den regeln. Inriktningen har tidigare varit att i mesta möjliga mån undvika fängelsestraff och istället söka alternativa påföljdsformer. Men nu har något hänt. Det som förut varit en självklarhet är det inte längre att döma av dagens offentliga retorik. På detta sätt urholkas svensk rättstradition, att i första hand välja alternativ till frihetsberövande påföljd. Att vara "soft on crime" tycks vara politiskt självmord. Men överensstämmer den bilden med vad samhällsmedborgaren tycker och tänker? Det är lätt att föreställa sig en allmänhet som likt en lynchmobb vill utkräva hämnd för brott som begåtts, som vill "låsa in alla brottslingar för gott och slänga nyckeln" och att beslutsfattare har att rätta sig efter det. Inget kan vara mer felaktigt. Enligt undersökningar av allmänhetens uppfattningar när det gäller brott och straff [redovisade av forskarna Karin Jerre och Henrik Tham](#), vill de flesta att brottslingar ska behandlas humant. Skrapar man på ytan, om allmänheten får titta närmare på konkreta verkliga rättsfall, dömer de ofta mildare än domstolarna har gjort. Det visar att man vill ha en rättsskipning som präglas av rättvisa och medmänsklighet. Att återanpassning till samhället ska vara rättsväsendets huvudinriktning. Att kunna se andra insatser än de rent bestraffande som verkningsfulla och tillräckligt brottspreventiva.

Polisens ansträngningar att komma åt gängbrottslighet har

trots ökade resurser, fler vapenbeslag och fler brottslingar i fängelse med allt längre verkställighetstider inte påverkat antalet skjutningar och dödade, som snarare ökat än minskat. Det borde stå klart för var och en att repressiva åtgärder varit verkningslösa, vilket de alltid har varit och alltid kommer att vara. Poliskommissarie Fredrik Gårdare, som deltog i ett seminarium anordnat av Skyddsvärnet i Stockholm med stöd av Svenska Fångvårdssällskapet i april 2019, har arbetat med gängbrottslighet sedan 1990-talet och måste betraktas som en av landets ledande experter inom området. Han menar att vi inte kan komma längre med bara repressiva metoder. Vi måste ställa om siktet och inrikta oss på förebyggande metoder. Annars förlorar vi kampen mot gängbrottsligheten. Fler projekt har bedrivits med lyckade resultat. Generellt för dessa har varit samverkan mellan berörda myndigheter och invånarna i olika bostadsområden. De har förekommit i Hovsjö i Södertälje, Vivalla i Örebro och Skarpnäck i Stockholm. Polis, socialtjänst och bostadsföretag har samarbetat och nära samverkat med de som lever i området. Alla görs delaktiga och en gemenskapskänsla framodlas, inte minst i förhållande till polisen. Som ett resultat av Hovsjöprojektet berättades att "ungarna istället för att bränna bilar gick till polisen för att få läxhjälp". Brå har sammanställt resultaten av dessa projekt och handlingsplaner har upprättats på grundval av dessa, som finns tillgängliga. Dessa förebyggande metoder har börjat spridas ut i landet. Det är dock viktigt att påpeka att dessa metoder inte är någon "quick-fix". Brottsförebyggande arbete måste få ta tid.

Trots detta fortsätter politiker, inte minst att framhålla repressiva metoders värde. Särskilt vämjeligt blir detta förhållande när politiska partier försöker slå mynt av gängbrottslighet och utnyttja enskilda människors lidande och tragiska händelser för röstfiske. Den samlade medierapporteringen kan lätt upplevas ge en bild av ett Sverige i upplösning. Brottsstatistiken över tid talar emot ett sådant förhållande. Det dödliga våldet var mer omfattande

under 80- 90- och 00-talen.

Självklart måste polisiära insatser och fängelsedomar förekomma när det gäller allvarliga brott, men det gäller att vara klar över att det inte på långa vägar är det enda saliggörande när det gäller att komma till rätta med gängbrottslighet eller annan brottslighet.

Vi vänder oss emot den retorik som förekommer idag om hårdare tag och längre fängelsestraff som det enda botemedlet mot brottslighet och gängvåld. Vi förordar en större fokusering på förebyggande metoder som den enda vägen till minskning av våldsbrott och ett mänskligare samhälle. Sverige är inte ett land i moralisk upplösning. Vi har ingen systemkollaps. Vi har inte en högre brottsnivå än andra länder, vi har inte för klen lagstiftning. Mer fängelse och höjda straffvärden kommer inte att minska brottsligheten.

*Svenska Fångvårdssällskapet genom
Magnus Björkander, styrelseledamot*

Svenska fångvårdssällskapet bildades 1907 som en stödverksamhet för frigivna fångar i Sverige. I takt med samhällsutvecklingen började offentliga myndigheter och andra frivilliga stödorganisationer alltmer ta över den rollen. Fångvårdssällskapet ägnade sig då istället åt opinionsarbete och 1946 började man ge ut [Tidskrift för Kriminalvård](#), som sedan dess utkommit med fyra nummer per år. Nu planeras övergång till digital form. Tidskriften innehåller artiklar av olika slag i kriminal- och socialpolitiska frågor. Ordförande i föreningen är Lars Metelius.